

УДК 321: 316.61

Малінін В. В., ОРІДУ НАДУ при Президентові України

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СКЛАДОВІ

У статті досліджується актуальне питання політичної теорії та практики – процес формування політичної ідентичності в умовах глобалізації. Визначено його особливості у посткомуністичній Україні та проаналізовано такі складові, як національна, соціокультурна, регіональна, цивілізаційна, громадянська ідентичності.

Глобалізаційні процеси, які відбуваються у сучасному світі актуалізують дослідження проблеми формування політичної ідентичності в Україні. Особливості та складові політичної ідентичності визначаються специфікою соціокультурної, економічної та політичної ситуації та, водночас, визначальним чином впливають на становлення та розвиток державних інститутів та інституцій громадянського суспільства.

Варто погодитись із українською дослідницею Н. Пелагешою у тому, що «національна держава залишається основною структурною одиницею світового порядку. Але сьогодні її суб'єктність обмежена діяльністю нових акторів міжнародної політики – наддержавних утворень, міжнародних урядових та неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, тощо. Вони стали не менш впливовими, ніж національна держава, та перебрали на себе право втручатися у внутрішні справи окремої країни і здійснювати такі політики, які раніше вважались виключно справою її компетенції. Нові, породжені глобалізацією актори міжнародних відносин, трансформують не тільки економіку національних держав, а й дедалі більше впливають на соціокультурну сферу, а отже, на процеси формування ідентичності. Беручи гуманітарну сферу під свою опіку, вони встановлюють власні правила її функціонування та розвитку» [2, с. 46].

Аналізу сутності феномену ідентичності та механізмів її формування з позицій політичної науки, державного управління, соціології, економічної науки присвячено роботи таких зарубіжних авторів, як Б. Андерсон, П. Бергер, У. Бек, Р. Брюейкер, П. Бурд'є, М. Гібернау, Е. Гіденс, С. Гантингтон, М. Кастельс, Т. Карозерс, Ф. Фукуяма та ін.

Дослідженню процесу формування політичної ідентичності, визначення її особливостей та складових в умовах глобалізації присвячено роботи таких вітчизняних авторів, як В. Бебик, О. Галазюк,

М. Головатий, О. Зернецька, І. Зварич, Н. Ковтун, А. Колодій, Н. Костенко, І. Кудря, І. Курас, Л. Нагорна, Ю. Павленко, Н. Пелагеша, І. Попова, О. Проценко, С. Сахацький, В. Смолій, О. Стегній, Л. Яковлева та ін.

У політичному дискурсі розрізняють такі види ідентичності, як національна, політична, соціокультурна, територіальна, регіональна, цивілізаційна, релігійна та ін. У сучасних політологічних дослідженнях виділяють індивідуальну та колективну ідентичність. Найбільший інтерес, з точки зору політичної науки, представляє остання, яка поділяється на етнічну та політичну. На даному етапі політичного розвитку національна ідентичність поступається впливом регіональної та локальної (місцевій) ідентичності, а важливою складовою політичної ідентичності стає цивілізаційна ідентичність.

У процесі теоретичного аналізу політичної ідентичності необхідно враховувати такі характеристики, як історичні умови, особливості етнічного складу населення, релігії та конфесії, представлені на даній території, рівень урбанізації, політичну культуру та рівень інституціоналізації влади та громадянського суспільства та ін.

У дослідженнях політичної ідентичності можна виділити декілька методологічних напрямків, зокрема – конструктивістській та парадигму символічного інтераціоналізму. У підході конструктивізму інтегруються положення щодо соціальної та політичної реальності, як такої, що конструюється діями акторів та політичного дискурсу, який формує простір політичних ідентичностей.

До представників цього напрямку відносять П. Бергера та Т. Лукмана (передусім завдяки роботі «Соціальне конструювання реальності»), Б. Андерсона (робота «Уявлені спільноти»), Р. Брюбейкера (робота «Переобрамлений націоналізм»), низку робіт П. Бурд'є, присвячених символічному простору та К. Касторіадіса щодо постмодерного дискурс-аналізу.

З точки зору символічного інтераціоналізму (Дж. Г. Мід, Г. Блумер) політичну ідентичність як частину символічного простору політики, сприймають в якості засобу підкреслення відмінності одних суспільних груп від інших.

Політичні актори використовують символічне «навантаження» ідентичності з метою групової мобілізації для досягнення політичної мети. У цьому сенсі дискурс щодо політичної ідентичності виступає одним із елементів організації політичного простору та механізмів політичної конкуренції.

Інтерпретація ідентичності як політичного феномену, який конструюється у процесі взаємодії політичних акторів призводить

до розуміння її плинності, множинності та гібридності. Саме тому деякі автори ставлять під сумнів евристичну значимість самого терміну «ідентичність» для соціально-політичних досліджень (зокрема, на цьому наголошує Р. Брюейкер).

Поняття ідентичності у соціально-політичних дослідженнях розуміється як «тотожність» та «самість», а політична ідентичність проявляється у солідарності індивіда із групою, ототожненні із груповими політичними характеристиками (наприклад, партійна ідентифікація).

Також політична ідентичність пов'язується із належністю до відповідної соціально-політичної спільноти і представляє собою процес вироблення та підтримки колективних смислів групової інтеракції, які підтримують символічну, ідеологічну та політичну єдність групи.

У сучасних політологічних візіях феномен ідентичності характеризується наступними особливостями.

По-перше, відзначається відмова від спрощеного сприйняття ідентичності як даності та фіксації відмінностей між групами, спільнотами та суспільствами.

По-друге, увага дослідників концентрується на процесі політичної презентації, інтерпретації та артикуляції символів, які несуть певні смисли щодо ідентичності.

По-третє, визначаються політичні фактори та соціально-економічні умови, що впливають на процес конструювання ідентичності.

По-четверте, виявляються актори процесу конструювання ідентичності групи, робиться акцент на аналізі політичних еліт та політичного класу.

По-п'яте, відзначається прикладна орієнтація досліджень, а також пошук адекватного раціонального інструментарія, який дозволяє формулювати рекомендації щодо формування та реалізації політичної ідентичності у взаємодії.

На думку російського автора А. Гончарика «Ідентичність – це відчуття приналежності до групи і прихильності спільним цінностям, які поділяє група. У ході формування та закріплення ідентичностей елітами з'являються нові символи, міфи і образи. Всі інтерпретації подій і процесів, що відбуваються, торкаються життя регіонів, визначаються внутрішніми кордонами, визначеними політичними відносинами, які вкладаються в ці внутрішні кордони. Чим більше ті чи інші еліти вкладають сенс і унікальних рис в ідентичність, тим більше вона закріплюється підтримується, продукується і входить у свідомість людей» [1, с. 18].

У дослідженнях політичної ідентичності виділяються такі основні напрямки, як сутнісні характеристики політичної культури суспільства, «вигоди» політичного класу, інтереси політичних акторів, процес конструювання дискурсивних практик та ін.

В умовах глобалізації трансформується роль інститутів національної держави у процесі формування політичної ідентичності. У сучасному світі національні держави в їх класичному розумінні не можуть повною мірою забезпечити культурний суверенітет та конструювати ідентичність за етнічними та територіальними ознаками, у тому числі – мовними й культурними. Саме таку роль виконує складний синтез політичних, економічних, ціннісних, культурних, інформаційних та інших засад, у XXI столітті активізується процес конкуренції ідентичностей, культурно-цивілізаційних платформ.

На думку Н. Пелагеші «Оскільки «гарячі війни» за сучасної системи міжнародного права є процедурою досить ускладненою, то «воєнні дії» суб'єкти глобалізації переносять у соціокультурну сферу, прикладаючи багато зусиль для поширення власних цінностей, змістів, ідеалів, культурних зразків та мови, що й формують ідентичність. Події набувають рис «холодної війни», а «бойові дії» ведуться за свідомість та лояльність (ідентичність) тих чи інших груп населення» [2, с. 48].

Глобалізаційні процеси можуть стати однією із причин кризи ідентичності, при цьому сама ідентичність стає призмою, через яку розглядаються, оцінюються та вивчаються сутнісні характеристики політичної реальності.

Глобалізація охоплює всі сфери людського буття, сприяє розумінню єдності взаємозалежного і взаємозалежного світу. В культурному плані глобалізація відкриває доступ до плюралізму, впливає на ідентичність, відкриваючи шлях до плюралізму ідентичностей у глобальному світі.

Глобалізація призводить до глибоких та складних трансформацій, які пов'язані із змінами інформаційно-комунікативних систем та технологій. Зокрема, вони призводять до підвищення ролі інформаційних та комунікативних систем, формування інформаційної нерівності, зміни моделей етнокультурної ідентичності та ін.

Особливо слід відзначити процес формування так званої «мережевої» ідентичності на основі мережевої інформаційної культури.

В умовах глобалізації розвиваються наднаціональні спільноти та ідентичності, під впливом процесів європейської інтеграції постає проблема формування «європейської ідентичності» навколо загальноєвропейських цінностей. Це одна зі складових становлення особливого типу ідентичності – цивілізаційної.

Цивілізаційна ідентичність визначається як процес ототожнення індивіда, групи, народу з місцем у системі відносин у певній цивілізації. В основі цивілізаційної ідентичності знаходиться велика між-етнічна спільнота, заснована на єдності історичної колективної долі різних народів, взаємопов'язаних культурними цінностями, нормами й ідеалами.

Серед факторів впливу на процес формування цивілізаційної ідентичності слід відзначити соціокультурні та геополітичні. До соціокультурних складових цивілізаційної ідентичності відносять мову, релігію, культуру, систему цінностей, а до геополітичних – зовнішнє оточення та міжнародну політичну ситуацію.

Серед особливостей формування політичної ідентичності у посткомуністичному просторі слід відзначити такі чинники, як:

- високий рівень регіональної ідентифікації;
- наявність «радянської ідентичності» та переважання її на певних територіях;
- соціальні та економічні мотиви у процесі самоідентифікації, обумовлені низьким рівнем доходів у більшості населення;
- кореляція національної ідентичності (мовної, культурної) з етнічним складом населення певної місцевості;
- амбівалентність ідентичностей, як прояв «розколотої свідомості», «подвійної ідентичності»;
- специфіка мовної, етнічної, конфесійної орієнтації має регіональний вимір. У політичному просторі вона проявляється у ставленні до історичних подій та перспектив суспільно-політичного розвитку.

У сучасному світі склалось розуміння політичної ідентичності як рухливого та фрагментованого феномену суспільного життя, який формується у комунікативному просторі під впливом глобалізаційних процесів.

Глобалізація конструює загальносвітовий контекст простору ідентичностей та, водночас сприяє формуванню локальних (місцевих) ідентичностей, прив'язаних до історичного і культурного середовищ окремих територій. У добу глобалізації на особливу увагу заслуговують гендерна, етнічна та соціокультурна ідентичності, які впливають на політичну взаємодію.

Таким чином, процес формування політичної ідентичності характеризується комплексним впливом багатьох взаємопов'язаних факторів, у ньому поєднуються особистісний вибір індивіда та його психологічна мотивація, груповий вимір політичної взаємодії (тут можна говорити про регіональну ідентичність), суспільний рівень (національна ідентичність, громадянська ідентичність) та вимір

цивілізаційної ідентичності. Саме остання стає визначальним чинником політичного розвитку в умовах глобалізації.

Бібліографічний список

1. Гончарик А. А. Роль политических элит в формировании региональной идентичности: интерпретация коллективной памяти и мифов / А. Гончарик // IX Международная научно-практическая конференция «Векторы развития современной России». – М. : МВШСЭН, 2010. – 147 с.
2. Пелагеша Н. Є. Україна в смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації / Н. Є. Пелагеша. – К. : НІСД, 2008. – 288 с.

В статье исследуется актуальный вопрос политической теории и практики – процесс формирования политической идентичности в условиях глобализации. Определены его особенности в посткоммунистической Украины и проанализированы такие составляющие, как национальная, социокультурная, региональная, цивилизационная, гражданская идентичности.

The article examines topical issues of political theory and practice – the formation of political identity. Determined its features in postcommunist Ukraine, composition and analyzed such as national, socio-cultural, regional, civilization, civic identity.

Стаття надійшла до редколегії 09.01.2013